

ODKOD FAČE, FAČEK?

Dušan Ludvik

Fatschenkind iz l. 1910
(opomba 6)

Češka »panenka« iz lesa
(opomba 8)

Pleteršnikov slovar navaja dva ljudska izraza: **faček** »nezakonski otrok«, »punčka« (igračka), **fačuk** »nezakonski otrok«. Iz kazalke sledi, da naj bi bil **faček** isto kakor **fačuk**.¹

Po Miklošiču in Pleteršniku naj bi bil pomen »nezakonski otrok« prvoten (comparandum), po zakonih primerjave bi potem pojem »punč-

¹ Pleteršnik: Slovensko-nemški slovar, Ljubljana 1894/I, s. v. **faček**, **fačuk**.

² Miklosich: Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen, Wien 1886 s. v.

ka« bil comparatum, vendar zaman iščem, kaj bi bilo med obema tako značilno, da bi tvorilo tertium comparationis — eventualno »majhen, nežen«, velja tako za nezakonskega kot zakonskega novorojenčka, tudi sta oba zavita v pleničke in povoje.

Na kmetih v Irju pri Rogaški Slatini pravijo kakršnikoli punčki (igrački) še danes **fáče**,³ ne poznajo pa **faček**, **fačuk** v pomenu »nezakonski otrok«. V Beli Krajini si »otroci delajo iz cunj fačke«. ⁴ Areal besede **faček**, **fačuk** »nezakonski otrok« sega od Prekmurja na Kajkavsko, areal besede **fače**, **faček** »punčka« (igračka) pa od Bele Krajine prek jugovzhodne Štajerske do Rogaške Slatine in v Slovenske gorice,¹ zahodno od te črte beseda komaj da živi.

Zaradi nejasne vsebinske povezave (neizrazit tertium comparationis!) in različnega areala dveh skoraj enako zvenceh besed sodim, da gre za dve besedi različnega izvora: **fačúk**, **fáčuk** »nezakonski otrok«, razširjeno predvsem vzdolž madžarsko-slovenske meje je pač madž. **fattyú**,² ki je — prilagojeno slovenskim deminutivom na **-ček** (malček, palček) — dalo **fačúk** in varianti **fáčuk**, **fáček**, vse v pomenu »nezakonski otrok«. Oblika **fáček** se je v območju dveh različnih arealov križala z besedami **fáče**, **fáček** »punčka« in tako zbrisala prvotno ločnico med **fáčuk**, **fáček** »nezakonski otrok« in **fáče**, **fáček** »punčka«.

Izvor besed **fače**, **faček** »punčka« moramo iskati izven območja madžarskega jezika. Pravo pot nam kaže nemška beseda **die Docke**,⁵ ki prvotno pomeni »kos obdelanega lesa, kos lesa v obliki valja, čepa«, a tudi »sveženj« in potem preneseno »lesena igračka« zlasti »lesena punčka«, torej isto kot »Holzpuppe, Puppe«. S tem pa smo pri dveh elementih, ki sta lastna prvotnim punčkam (igračkam), bodisi ljudskim ali poznejšim industrijskih izdelkom. V starih časih so delali punčke res iz lesa, tako da so izstružili samo glavo, valjasti trup pa pustili brez nog in rok. Take punčke so otroci povijali ali s krpami blaga ali s povojčki, tako kot so videli matere pri povijanju dojenčkov.

Preprosta lesena »čeča« se nemško imenuje tudi »Wickelkind« ali »Fatschenkind«. ⁶ Lesene čeče so kmalu izdelovali industrijsko in jih pošiljali na trg z izstruženo in poslikano primitivno okroglo glavico ali pa so jih že oblekli, tj. jih zavili v povojčke. Industrija igrač v 19. stol. je cvetela zlasti v Saškem pogorju, okoli Oberammergaua, okoli Würtemberga in na Thürinškem, izvoz igračk pa je bil v državnem proračunu Nemčije precejšnja postavka — v l. 1894 je znašal 24,169.000 mark.⁷ Za pomembnost industrijske izdelave lesenih punčk naj zadostuje en sam primer: nürnberški mojster Semmelroth je l. 1910 poslal zbirko takih

³ Besede **fače** Pleteršnik ne pozna, slišal sem jo dostikrat sam.

⁴ Pleteršnik l. c. s. v. **faček**.

⁵ Kluge: Etymologisches Wb. d. dt. Sprache, Berlin 1960¹⁸ s. v.

⁶ Hilpert Wilhelm: Puppen, Engel und Nussknacker (Süddeutsche Zeitung, München, Jg. 19, Nr. 303, 19. 12. 1963). S sliko. Koroško **čeča** pomeni »punčka« (igračka) pa tudi »ein Kind weiblichen Geschlechtes in den Windeln« (Pleteršnik), torej Wickelkind, Fatschenkind.

⁷ Meyers Konversations-Lexikon, Leipzig 1897,⁵ Bd 16 s. v. Spielwaren.

»fačkov« v stiliziranih povojih celó na svetovno razstavo v Bruslju.⁶ Podobne lesene čeče sem videl v zbirkah češke ljudske umetnosti⁸ in seveda doma (okoli l. 1920).

Izraz »Fatschenkind« ni prevzet neposredno iz italijanščine (*fascia* »ovoj, povoj«, *fasce* »otročka doba«), ampak se je naslonil na že prej prevzeto in splošno rabljeno tujko *Fatsche* »obveza, povoj« in *fatschen* »obvezovati, povijati« (prevzeto v češčino kot *fáč*, *fáček* v istem pomenu). Slovenski ljudski izraz *fače*, *faček* »punčka, čeča« (igračka) ima torej paralelo v nemški besedi *Fatschenkind* istega pomena.

ZUSAMMENFASSUNG

URSPRUNG DES WORTES »FACE«

Die slowenische Volkssprache kennt *faček* »uneheliches Kind«, »Puppe« (Spielzeug) und *fačuk* »uneheliches Kind«.¹ Das Areal der beiden Wörter deckt sich nicht ganz, *fačuk* ist im slowenischungarischen Grenzgebiet verbreitet und reicht auch nach Kroatien hinein (Kajkavsko), *fače*,² *faček* »Puppe« lebt im Südosten der slowenischen Steiermark¹ und reicht bis nach Bela Krajina.⁴ Zwischen den beiden Begriffen gibt es kein augenfälliges Tertium comparationis, so dass man zwei Wörter verschiedenen Ursprungs voraussetzen muss. Dem *fačuk*, *fačuk* liegt magyar. *fattyú* »uneheliches Kind« zugrunde.³ Den Weg zu *fače*, *faček* »Puppe« zeigt das deutsche Wort *Docke*,⁵ ursprünglich »walzenförmiges Stückholz, Bündel, Büschel«, dann übertragen »Holzpuppe, Puppe, Mädchen«. Vor dem ersten Weltkrieg wurden die Spielpuppen wirklich aus Holz gedrechselt (Volkskunst,⁶ Industriegewerbe);⁷ mit kugelförmigem bemaltem Köpfchen, ohne Hände und Füße, in Windeln verpackt kamen sie auf den Markt unter dem Namen *Fatschenkind*⁶ (*Fatsche*, *fatschen* aus ital. *fascia*). Dieses Wort liegt dem slow. *fače*, *faček* »Puppe« zugrunde. Wegen der lautlichen Ähnlichkeit von *fačuk* und *faček* wurde die frühere Begriffsgrenze verwischt und der Begriff »uneheliches Kind« auf *faček* übertragen.

(Die Zahlen beziehen sich auf die Anmerkungen im slowenischen Text.)

⁸ Gl. tudi serijo čeških znamk »Lidové umění Československa« 1963, zbiranka za 60 h (Svolinský) s tremi punčkami iz lesa, od katerih je prva »fače«.